

Namık Kemal'in Dini Yönü ve Din Eğitimi Görüşleri ^a

 OSMAN VARSAK ^a

Öz: Osmanlı Devleti'nin son döneminde ekonomik, askeri, sosyal ve kültürel alanlarda bozulmalar meydana gelmiş, devlet yıkılış sinyalleri vermeye başlamıştır. Bu buhranlı dönemin bağrından, devletin ve milletin içinde bulunduğu durumdan rahatsız olan, ülkenin bu halden kurtulup eski ihtişamına kavuşması için kendini sorumlu hisseden, kendini iyi yetiştirmiş, araştırıp üreten, toplumun önünde gidip insanlara yol gösteren aydınlar çıkmıştır. Eserleriyle, şahsiyeti ve fikirleriyle Tanzimat dönemine damgasını vuran Namık Kemal, dönemin birçok problemine yönelik çözüm önerisi sunmasının yanında eğitim konusunu özel bir titizlikle değerlendirmiştir. Devletin içinde bulunduğu durumdan çıkmasının ve çağın önde gelen milletlerinden biri haline gelmesinin ancak eğitim vasıtasıyla gerçekleşebileceğine inanan Kemal, aile eğitiminden okul eğitimine, memur eğitiminden ahlak eğitimine kadar çeşitli eğitim alanlarında görüşler beyan etmiştir. Orijinal fikirleriyle kendi dönemini aydınlatan Kemal'in görüşleri, hala geçerliliğini korumakta olup bir asrı aşkın zamanın ötesinden günümüz eğitimcilerine ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Tanzimat, Namık Kemal, din eğitimi, dini yön.

^a Bu makale yazarın 2013 yılında hazırlanan *Namık Kemal ve Eğitim Görüşleri* adlı yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

^a Bursa Uludağ Üniversitesi, SBE, Felsefe ve Din Bilimleri Programı
osmanvarsak@gmail.com

The Religious Aspect of Namık Kemal and His Views on Religious Education

Abstract: In the last period of the Ottoman Empire, deterioration occurred in economical, military, social and cultural areas, and the state began to indicate decadence signals. In this critical period, intellectuals, who took the situation of the state and the nation amiss, felt responsible for regaining the former glory of the state after getting rid of this situation, were well-educated, searched and produced, guided people in front of the society, turned up. Namık Kemal, who made his mark on the Tanzimat (administrative reforms) Period by his works, personality and ideas, assessed education issue precisely in addition to offering solutions for many problems of the period. Kemal, who believed that the state got rid of its situation and could be one of the premier nations of the era only by means of education, asserted his views about various educational fields from family and officer education to school and moral education. Kemal's original views, which illuminate its period, still protect its validity and show the way to today's educators from the decades of time.

Keywords: Ottoman Empire, Tanzimat, Namık Kemal, religious education, religious aspect.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin tarihi süreç içinde geçirdiği iniş ve çıkışlara bakıldığında en sıkıntılı dönemin 18. ve 19. yüzyıllar olduğu görülecektir. Bu yüzyıllarda savaşlarda üst üste yengilerle büyük topraklar kaybedilmiş, ekonomi iflas noktasına gelmiş, toplumda sosyal ve ahlaki çözümler olmuş, siyasi ve kültürel anlamda bozulmalar meydana gelmiştir. Bu bozulmaların farkına varan devlet adamları ülkenin bu durumdan kurtulması için bazı ıslahat girişimlerinde bulunmuştur. Ancak Tanzimat'la başlayan ve I. ve II. meşrutiyetle devam eden bu ıslahatlar devleti içine düştüğü durumdan kurtarmaya yetmemiş, yalnızca ömrünü bir süre uzatmaya yaramıştır.

Büyük şahsiyetlerin, kahramanların ortaya çıkmasına müsait olan bu zeminde, devletin ve milletin içinde bulunduğu durumdan rahatsız olan, ülkenin bu halden kurtulup eski ihtişamına kavuşması için kendini sorumlu hisseden, kendini iyi yetiştirmiş, araştırıp üreten, toplumun önünde gidip insanlara yol gösteren birçok aydın yetişmiştir.

Tanzimat döneminde yetişen aydınlar, fikirleriyle topluma ışık tutarak ülkenin Batı'ya karşı geri kalmışlığını telafi etmeye çalışmışlardır. Devletin ve toplumun her alanında görülen bozulmalar, çok çeşitli konularda tartışmaların yaşanmasına ve orijinal fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Üzerinde en fazla söz söylenen konulardan biri ise eğitim olmuştur.

Tanzimat döneminin en önemli aydınlarından olan Namık Kemal, dönemin birçok problemine yönelik çözüm önerisi sunmasının yanı sıra eğitim konusunu özel bir titizlikle değerlendirmiştir. Devletin içinde bulunduğu durumdan çıkmasının ve çağın önde gelen milletlerinden biri haline gelmesinin ancak eğitim vasıtasıyla gerçekleşebileceğine inanan Kemal, ahlak eğitimiyle ilgili görüşleriyle ön plana çıkmıştır.

1. Namık Kemal'in Dini Yönü ve Din Eğitimi Görüşleri

Vatan sevgisi ve milli duygularıyla tanınan Namık Kemal'in diğer önemli bir yanı ise İslamcılığıdır. İslami inanç ve hissinin

kuvvetliliğidir. Onda vatan sevgisi ile İslamcılık, Türklükle İslam birlikte yürümektedir. Bir anlamda ikisi bir bütünün parçalarıdır. Bunları birbirinden ayırmadığı gibi karşı karşıya da getirmemiştir.

İnanç yönü güçlü olan Namık Kemal, bunu yazılarına da aksettirmiştir. Mektuplarında, makalelerinde ve çeşitli tiyatro eserlerinde onun dini hassasiyetine dair ipuçları görülebilir. Onda var olan İslamî şuur, din eğitimi önemsemesine ve bu konuda bazı girişimlerde bulunmasına, yazılar yazmasına sebep olmuştur. Bu girişim ve yazılara geçmeden önce onun inanç yönü üzerinde durarak din eğitimi konusundaki düşüncelerinin altyapısını incelemenin faydalı olacaktır.

1.1. Namık Kemal'in Dini Yönü

Osmanlı İmparatorluğu, XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa ile yakın teması başlamış, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de Batı'daki fikir akımlarının etkisi altına girmiştir. Önce askerlik ve teknik yollarla Avrupa'ya karşı başlayan hayranlık, yavaş yavaş, onun ilmine, tekniğine, fikirlerine, müesseselerine, siyasetine ve edebiyatına kadar uzanmıştır. Kaplan'a göre Namık Kemal döneminde, bazı kafalarda tekniğe karşı hayranlık adeta kaba bir materyalizme varmıştır. Fen, buhar, makine, elektrik gibi gelişmeler toplumda heyecana sebep olmuş, "medeniyet" kelimesi farklı bir anlam kazanmıştır. Gazete, dergi ve kitaplarda elektrik, matbaa ve benzeri konular en fazla yazı yazılan konular olmuş, hatta bu konularda edebiyat yapılmaya başlanılmıştır. Bunun yanında Avrupa'nın ilmi geri kalmışlığın sebebi olarak gördüğü İslam'ı itham etmesi en aydın kişileri bile hiddetlendirmiş ve savunmaya geçmelerine sebep olmuştur.¹

Namık Kemal'in hayatı "Avrupa Medeniyeti"nin gündemde olduğu, ilmi din yerine koyma eğilimlerinin ağır bastığı, materyalizmi pozitivizm ve evrimcilik nazariyelerinin hâkim bulunduğu bir dönemde geçmiştir. Bu akımların Türkiye'ye uzandığı bir dönemde yaşamış ve hatta dinin ortadan kaldırılmak, kritiğe tabi

---

¹ Mehmet Kaplan, *Namık Kemal: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1948, s. 22.

tutulmak istendiği bir döneme şahit olmuştur. Bu dönemde Hıristiyanlık ilme engel olduğu için Batı'da din-ilim çatışmasının başlatılmasına neden olmuş, Osmanlı topraklarında da bunun etkileri hissedilmiştir. Kemal, bunların hiçbirinin etkisinde kalmamış, Batı'nın birkaç yüzyılda elde ettiği teknik gelişmelerine dikkati çekmiş, dinî ve millî hasletlerden taviz vermeden, onlardan istifade edilmesini tavsiye etmiştir. Yazdıklarında bunlara bağlı kalmış; felsefesini, Ziya Gökalp'ten önce, Garplılık, Türkçülük ve İslamcılık adı altında formüle edebilecek "İslam Birliği" adı altında ve "Osmanlıcılıkla" izah etmeye gayret sarf etmiştir.²

Namık Kemal'in mektuplarının bir kısmında, dini yönüyle ilgili ifadeler yer almaktadır. Özellikle ahalsinin bir kısmının Hıristiyan olduğu Midilli'de yaşadığı dönemde yazdığı mektuplarında, dini hislerinin daha belirgin hale geldiği görülüyor. Mesela 1877 yılında Ebuzziya Tefvik Bey'e yazdığı mektubunda, Midilli'nin en mamur mahallesinin Hıristiyan mahallesi olduğundan, onların memleketin en güzel yerlerini ele geçirdiklerinden yakınmakta, İslam mahallesinin onlarınki kadar mamur olmadığına üzülmüş görünmektedir.³

Mehmed Sadık Paşa'ya 1879'da gönderdiği bir başka mektubunda ise İslam'ın vatanla olan bağlılığını şöyle belirtmektedir:

Yahu, vatan gidiyor, altı yüz seneden beridir ki bu dini, bu milleti bu mukaddes vatan sayesinde muhafaza ediyorduk; bu vatan sayesinde yaşıyorduk...

Cenâb-ı Hak bu meziyeti, bu şerefi bize ihdasetmişken, tahdis-i nimete bedel, küfran-ı nimet ediyoruz. İşte, vatan bu suretle mahvolsa, o mukaddes Osmanlılık namı da mahvolduktan başka, İslamiyet'in mevkii de pek müşkil olur, anlaşıldı mı efendim?

Vaktiyle ecdadımızın namuskârâne can telef ederekteshir ettiği yerleri, biz namussuzca can vererek Moskoflara, Bulgarlara teslim ediyorduk...

² Abdurrahman Küçük, *Renan Müdaffanamesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 50-51.

³ Fevziye Abdullah Tansel, *Namık Kemal'in Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969, c. II, s. 29-30.

ruz. Bunca muhadderât-ı İslamiye Bulgar canavarlarının mundar ayakları altında, namusları mahvolarak, inleye inleye can çekişiyor. O mukaddes mabedlerin kimisi puthaneye, kimisi meyhaneye tahvil olundu, nur-i İslamiyet'le münevver olan mübarek mevkiler, bugün zalâm-ı küfr ile harab oluyor.⁴

Namık Kemal, nesir yanında daha derin anlamlar ifade eden nazım türünde de İslam anlayışını ortaya koyan yazılar kaleme almıştır:

İzz-i dareyn'i fedâdır maksadım İslam için

Halkı te'min eylerim dinimleî îmanımla ben⁵

Bir başka nazım türü eserinde ise İslam'la vatanî heyecanı şu şekilde biraraya getiriyor:

Sıdk ile terk edelim her ameli her hevesi

Kırılım hâil ise azmimize ten kafesi

İnledikçe eleminden vatanın her nefesi

Gelin imdada diyor, bak, budur Allah sesi⁶

İslami his ve heyecanlarla bu denli dolu olan Namık Kemal İslam'ın değerlerine de olabildiğine sahipti ve onların yeni nesillere öğretilerek İslam kültürünün yaşatılmasını istiyordu.

1.2. Namık Kemal'e Göre Din Eğitiminin Önemi

Namık Kemal, cehalet karanlığını bertaraf edecek, toplumu ilmin nuruna ulaştıracak eğitimin her türlüsüne olduğu gibi din eğitimine de büyük önem atfetmiştir. Bu öneme binaen yeri geldiğinde yazılarıyla fikir mücadelesi vermiş, yeri geldiğinde din eğitimi verilecek okulların inşası ve ihtiyaçlarının temini için uğraşta bulunmuş, yeri geldiğinde de İslam'a ve onun eğitim anlayışına laf edip olmadık iftiralarda bulunan Renan gibi kimseler karşısında İslam'ın en heyecanlı müdafii olmuştur.

⁴ Tansel, *Namık Kemal'in Mektupları*, c. II, s. 482.

⁵ Tansel, *Namık Kemal'in Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, c. III, s. 395.

⁶ Önder Göçgün, *Namık Kemal*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 15-16.

Kendisi sistemli bir din eğitimi almış olmayan Namık Kemal, bu konudaki malumatının tamamını dedesinin tuttuğu hocalardan ve kendi okuduğu kitaplardan elde etmiştir. Dolayısıyla bir eğitim sistemi içinde din eğitiminin yeri konusunda doğrudan elde ettiği bir bilgisi yoktur. Ancak toplumda yaptığı gözlemleri sonucunda din eğitiminin, eğitim içinde çok önemli bir yere haiz olduğu kanaatine ulaşmıştır. Özellikle Midilli mektuplarında din eğitiminin ne kadar önemli olduğu ve Namık Kemal'in bu konuda verdiği uğraşlar hakkında geniş bir malumat yer almaktadır.

Namık Kemal, hayatının özellikle Akdeniz adalarında geçirdiği dönemde gözlemediği gerçekler, onu din eğitimi konusunda bir şeyler yapmaya zorlamıştır. Bu adaların birçok yerinde din eğitimi veren eğitim kurumu olmadığından halkta İslamiyet'ten uzaklaşma ve hatta Hıristiyanlaşma olduğunu görmüştür. Özellikle mutasarrıf olduğu dönemde büyük uğraşlar vermiştir. Resmi kurumlara durumun vahametini bildiren mektuplar göndermiş, yeni eğitim kurumlarının tesisi için maddi kaynak bulma ve vakıfların ihyası için yoğun çaba sarf etmiştir. Kemal'in 1881 yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne gönderdiği mektubunda mabed ve mekteplerin azlığına dikkat çekilmiş, bu hususta Namık Kemal'in belirttiği gerekli tedbirler alınmazsa "Midilli köylerinde bir on-on beş sene kadar şair-i islamiyyenin en mühimlerinden olan Ezan-ı Muhammedî'yi ilan edecek bir minare kalmayacağı"⁷ belirtilmiştir.

Sene 1884'e gelindiğinde ise Midilli'de din eğitimi namına güzel gelişmelerin tamamlanmış olduğu Namık Kemal'in Agah Efendi'ye gönderdiği mektubundan anlaşılmaktadır. Kemal Midilli'den ve burada yaptığı icraatlardan bahsederken din eğitimi alanındaki uğraşlarından da bahseder:

Midilli'de en ziyade şâyân-ı itina olan mekâtib-i İslamiyye'dir. Mutasarrıf olduğu zaman yeni teşekkül etmiş bir Cem'iyet-i İlmiyye buldum, içine karıştım. Mederese-i Süleymaniyye'nin usul-i tahsilini al-

⁷ Tansel, *Namık Kemal'in Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1967, c. I, s. 118.

dım, bir talimat yaptım; Vilayet'e tasdik ettirdim. Şuradan buradan para tedarik ettim. Uğraştım, çalıştım, kasabalardan mâ'adâ her İslam köyünde İslam mektebi inşa ettirdim.⁸

Namık Kemal Midilli'den sonra Rodos'a tayin edilince buranın din eğitimi noktasında Midilli'den daha vahim durumda olduğunu görür. Zira Midilli'de korkusu olan din eğitimi yetersizliğine dayanan Hıristiyanlaşma burada başlamış durumdadır. Namık Kemal Hıristiyan olan birine niye Hıristiyan olduğunu sorduğunda aldığı İslamiyet'e dair 'besmele'den başka bir şey bilmediklerini onuniçin Hıristiyan oldukları cevabını esefle anlatır.

Rodos sancağı ise maarifce Midilli'den ziyade himmet ve inayet-i mün'imânelerine müftekirdir. Oradaki sa'ylerin birinci sebebi, Müslümanlar tanassura başlayacaklar korkusu idi. Burada ise başlamışlar. Bir surette başlamışlar ki tahriri hitam bulan köylerde zükur ve inas üç yüz kırk Müslüman bulundu. Bunların da yirmi dördü tanasur etmiş. Sebep taharri edildi; köylerinde cami ve mektebin fıkdanı olduğu anlaşıldı. Cümlesi yedişer sekizer yaşında Hıristiyan edilmişler. Kendilerine sorulduca İslamiyet'e dair besmeleden başka bir şey bilmediklerini ve ann için Hıristiyan olduklarını söylüyorlar.⁹

Namık Kemal'in Akdeniz adalarındaki din ve millet için yaptığı hizmetleri takdire şayandır. Bu hizmetleri devlet erkânının dikkatinden kaçmamış, takdir edilmiştir. Din ile ilmi beraber yürüttüğünün delili olarak Midilli'de yirmiye yakın okul ve bir cami, Rodos'ta bir ortaokul ve üç caminin yapılmasındaki gayretleri II.Abdülhamit tarafından, 1886'da "imtiyaz madalyası" ile taltif edilmiştir.¹⁰

Namık Kemal'in Akdeniz adalarında din eğitimi adına en ziyade isteği, içinde din eğitimi verilecek yeni eğitim kurumlarının tesisidir ve buralarda eğitim verecek yeterli kabiliyeti olan hocalar temin etmektir. Bununla birlikte Namık Kemal'in mektuplarında ve makalelerinde bunu yeterli görmeyerek başka taleplerde de

⁸ Tansel, *Namık Kemal'in Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969, c. IV, s. 35.

⁹ Tansel, *Namık Kemal'in Mektupları*, c. IV, s. 118.

¹⁰ Küçük, *Renan Müdaffanamesi*, s. 54.

bulunduğu görülmektedir. Onun alternatif olarak sunduğu bir diğer öneri ise akşam okulları ile dinin öğretilmesidir. Rodos'ta bulunduğu sırada Mustafa Nuri Paşa'ya gönderdiği mektubunda, insanların geçim sıkıntısı içinde olduğundan çocuklarını çalıştırmak veya kendilerine yardım etmeleri niyetiyle okula göndermediklerini dile getiren Namık Kemal, köylü şehirli ayırmaksızın, isteğe bağlı olarak Rüştüye dersleriyle beraber bazı itikadi kitaplar da okutulmak üzere otuz-kırk kişilik bir gece sınıfı oluşturulmasını ister.¹¹

2. Namık Kemal'in Din ve Ahlak Eğitimi Görüşleri

Hayatını Türk toplumunun refahına ve aydınlanmasına adanmış, bu uğurda elinden gelen bütün zorluklara göğüs germiş ve her türlü fedakârlığa katlanmış olan Namık Kemal, milleti için önemli gördüğü bütün konularda olduğu gibi din ve ahlak eğitimi gibi milletin huzuru ve felahı için elzem olan bir konuya da yazılarında yer yer değinmiştir. Ancak kendisi doğrudan doğruya eğitimci olmadığı için görüşleri de eğitim-öğretim teknik ve metodlarından çok ahlak konuları üzerine olmuştur. İslam dininin güzel ahlakın en temel kaynağı olduğunu yazılarında sıkça dile getiren Namık Kemal, din eğitimi görüşlerini çoğunlukla ahlak ilkeleri üzerinden okuyucularıyla buluşturmuştur.

Namık Kemal'e göre peygamber efendimizin de beyan buyurduğu gibi "Din güzel ahlaktır". Dolayısıyla din eğitiminin en önemli kısmını da ahlak eğitimi oluşturmaktadır.¹² Ahlakını güzelleştiremediğimiz evlatlarımız layıkıyla bir din eğitimi almamış demektir. Din ve ahlak eğitimi görüşlerini bu tez üzerine temellendiren Namık Kemal, birçok yazısında güzel ahlakın öneminden bahsetmiş ve bazı ahlaki erdemlerin fazileti üzerinde durmuştur.

2.1. Namık Kemal'e Göre İslam ve Ahlak

Namık Kemal, ahlakın en temel kaynağının din olduğu görüşündedir. Özellikle de İslam dini, yeryüzünde uhuvvetin ve adale-

¹¹ Tansel, *Namık Kemal'in Mektupları*, c. IV, s. 119.

¹² Namık Kemal, "Bizde Ahlakın Hali", der. Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 488.

tin teminini sağlayabilecek en büyük güçtür. İslam'ın ahlakın düzeltilmesi konusunda tesirinin zayıf olduğunu iddia eden Avrupa müelliflerine "Cihanda İslamiyet'ten başka bir mezhep var mıdır ki ihsanı adle teşrik ederek ahlakı, vazife-i hukukiye daire-sine ithal eylemiş olsun?"¹³ diye çıkışarak, güzel ahlakın en parlak kaynağının İslam olduğunu bildirmiştir.

Kemal'i bir başa makalesinde de yine İslam'ın parlak düsturlarını savunurken görüyoruz. Fakat bu defa çıktığı kişiler Osmanlı devlet erkânındandır. *Tebeddül-i Meşihat* adlı makalesinde, ahlakı düzeltmek adına fıkıh gibi bir deryanın göz ardı edilip Batıdan hukuk ithal edenlere son derece hararetle ve sitemkâr ifadelerle seslenir:

Layık mıdır ki elde âsumânî bir şeriat ve iki yüz milyon-nüfus-ı İslamiye içinde ve bin sene zarfında ne kadar e'âzım gelmiş ise cümlesinin ecr-i ahret için vakf-ı vücud etmeleriyle meydana gelen fıkıh gibi bir derya-yı hakikat mevcut iken ecânibden iktibas-ı ahkam etmeye kendimizi mecbur bilelim?

Layık mıdır ki şer'-i Muhammedî ayn-ı adl u ihsan-ı ilahi iken ahkâmını izhar etmeyelim de mesela İpşir Paşa'nın ümmete havale ettiği tığ-ı te'addî Avrupa nazarında hâşâ sümme hâşâ seyf-i şeriat zannolunsun!¹⁴

Ahlak-ı İslamiye adlı makalesinde ise, Kemal'in miras ve mahremiyetin temini, muhtaçlara yardım, kalbin temizlenip ahlakın en güzel halini almasını en kolay ve tesirli bir surette ancak İslam'ın temin edebileceğini savunduğu görülür.¹⁵

2.2. Namık Kemal'e Göre Din Eğitimiyle Öğretilmesi Gereken Ahlaki Erdemler

Makale ve yazılarında dinin ahlakı ıslahı edici rolü üzerinde duran Namık Kemal, kimi yerde imamların camide vereceği ahlak eğitiminden, kimi zaman vaizlerin vaazlarında vereceklerinden,

¹³ Namık Kemal, "Bizde Ahlakın Hali", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 309.

¹⁴ Namık Kemal, "Tebeddül-i Meşihat", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 253-254.

¹⁵ Namık Kemal, "Ahlak-ı İslamiye", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 310.

kimi zaman da öğretmenlerin sınıflarında vereceklerinden ve de anne-babaların evde vereceklerinden bahsetmek suretiyle, ahlaki terbiyenin ancak çeşitli mekan ve zamanlarda umumi bir seferberlikle verilebileceğinin anlatmak istemiştir. Yakın arkadaşı Leskofçalı Galip Bey'e eğitim ve terbiye görüşlerini anlattığı bir mektubunda ailesinde iyi bir terbiye almamış bir çocuğu okulda ıslah etmenin çok zor olduğunu belirtirken bu noktaya dikkat çekmek istemiştir.¹⁶ Dolayısıyla ona göre din eğitimiyle öğretilmesi gerektiğine inandığı ahlaki erdemleri sadece din eğitimine hasretmek, kazanımları yalnızca okullardaki din eğitimi veren öğretmenlere veya çeşitli din görevlilerine bağlamak yanlıştır. Bundan dolayı bu erdemlerin nerde nasıl öğretileceğinden çok Namık Kemal'in hangi erdemleri kazandırmanın çocuk terbiyesinde elzem gördüğü üzerinde durulacaktır. Bu hususu belirttikten sonra Namık Kemal'in önemle üzerinde durduğu ve çocuklara kazandırılmasını istediği ahlaki erdemlere kısaca temas edeceğiz.

Temizlik

Bir insanın ve toplumun en önemli medeniyet göstergelerinden biri olan temizlik şüphesiz ki dinimizde de çok önemli bir yere sahiptir. Cebrail (a.s)'ın henüz ikinci gelişinde tebliğ ettiği ve peygamberimizin de imanın yarısı olarak nitelendirdiği temizlik, bir Müslümanın en önemli şiarı olduğundan, din eğitimi verilirken de üzerinde önemle durularak çocuğa kazandırılması gereken bir erdemdir. Bütün bu gerçeklere rağmen *Nüfus* adlı makalesinde İstanbul'da ve taşrada temizlik anlayışının hüsrana derecesinde olduğunu dile getiren Namık Kemal, bunu iyi bir terbiyenin verilmemesine bağlar. "Ebnâ-yı vatanın enbüyük cüz'ü Müslüman ve kusuru dahi Müslümanlar gibi insan olduğundan çoğu naklen, azı aklen nezafetle mükellef değil midirler?"¹⁷ diye çıkışarak vaziyetin bir Müslümana yakışmadığını vurgular.

Böyle Müslümanlıktan uzak bir vaziyetin iyi bir temizlik eğitimiyle giderilebileceğini bildirdikten sonra, eğitimden aileye ve

¹⁶ Tansel, *Namık Kemal'in Mektupları*, c. I, s. 21.

¹⁷ Namık Kemal, "Nüfus", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 76.

vaizlere pay biçer. Her türlü ahlaki tutumun kazandırılmasında ailenin büyük rolü olduğu gibi temizlik anlayışı kazandırmada da ailenin rolünün büyük olduğunu bildirdikten sonra *“Vaiz efendiler cevâmi-i şerifede kıssahanlık edeceklerine böyle dünya ve ahirete nâfi ve hayat-ı millete kâfil olacak mesâilden bahse himmet eyleseler efkar-ı umumiyyede mevcut olan bu yolda birçok su-i zebahlar pek çabuk mündefi olur”*¹⁸ diyerek camide vaaz yoluyla verilen eğitimde bu türlüahlaki erdemlerin de bahsi geçmesi gerektiğinin altını çizer.

Cömertlik ve Diğerkâmlık

İslam'ın özü, has meyvesi güzel ahlak olduğu gibi güzel ahlakın özü de başkasının nefse tercih edilmesidir. Güzel ahlakın temelinde başkalarıyla iyi geçinme, kimseyi üzmemeye ve bunların aksine yakın çevreden başlayarak insanları mutlu etmeye çalışmak vardır. Hayır olduğu düşünülen bir şeyi başkalarına bağışlama, başkalarının mutluluğunu kendi nefesine tercih ederek mutlu olma vardır.

Namık Kemal'in ahlaki ele aldığı yazılarında, cömertlik ve diğerkâmlığın diğer erdemlere nazaran daha fazla üzerinde durulduğu görülmektedir. *Ahlak-ı İslamiye* isimli makalesinde, İslam tarihinde öne çıkan örnek şahsiyetleri nazara vererek ve örnekendirme yöntemini kullanarak bu erdemlerin ne derece kıymetli olduğu hakkında deliller göstermiştir. Önce *“Hazreti Sıddık Radyallahuanh birhayli servete malik bulunduğu halde kesbettiğini, edeceğini ihvanı din yoluna bezl için eşeddi fakrı ihtiyar eyledi”*¹⁹ diyerek cömertlik misallerine Hz. Ebu Bekir'den başlamış, daha sonra Hz. Ömer'in geceleri arkasına bir çuval eklemek veya un yüklenerek sabahlara kadar Medine'nin etrafında dolaşıp, imdadına yetişecek fakir aramasından bahsetmiştir. Makalenin başka bir yerinde de *“Cömertler bulunurdu ki yılda birkaç kere yüz bin altına malik olur ve yine akşam taamina muhtaç kalırdı”*²⁰ ifadeleriyle cömertli-

¹⁸ Namık Kemal, “Nüfus”, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 76.

¹⁹ Namık Kemal, “Ahlak-ı İslamiye”, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 310-311.

²⁰ Namık Kemal, “Ahlak-ı İslamiye”, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 315.

ğe özendirmiş, ehl-i İslamın çocuklarına bu hasleti mutlaka kazandırmasını istemiştir.

Cesaret

Vatanın bütünlüğünün ve bağımsızlığını tehlikede olduğu, birbirini takip eden savaşlar neticesinde devletin ve milletin savaşlardan yorulduğu, aç kurtlar gibi Osmanlı toraklarını paylaşma hesapları yapan devletlerin tehdidi altında olduğu bir dönemde yaşayan Namık Kemal, vatanın korunabilmesi için cesaret duygusunu ve cesur olma hasletini son derece önemsemiştir. Tiyatro eserlerinde ve mektuplarında olduğu gibi makalelerinde de yer yer bu konuya yervermiştir.

Vatan yahut Silistre adlı eserinde kahramanlarını destanlaştırırken, şehadetin mutlak olduğu bir atmosferde zerre kadar tereddüt göstermeyen askerleri yerlere göklere sığdıramamıştır. *Ahlak-ı İslamiye* adlı makalesinde ise cesareti şahsiyetler üzerinden anlatır. Hicret etmenin ölüm fermanı olduğu bir dönemde Hz Ömer(r.a)'in Kâbe-i Mükerrreme'yi birkaç defa tavaf edip *"Ben gidiyorum. Arkamdan gelen olursa kanı heder, evladı yetimdir"*²¹ diyerek hicret etmesiyle yücelttiği cesaret vasfını, daha sonra Hz. Ali (r.a)'nin savaşlarda gösterdiği cengâverliklerle metheder ve bir Müslümana yakışan en güzel özelliklerden biri olduğunu bildirir.

Adalet

Adalet duygusu, Allah'ın insan fitratına yerleştirdiği en mukaddes duygulardandır. İnsanın kendi öz mahkemesinin, vicdanının sesidir. Eğer insan bu sesi kulak ardı edip, nefsinin ve şeytanın sesine kulak vererek onların isteklerini yerine getirirse vicdan bir süre sonra sesini keser ve insanı nefsiyle baş başa bırakır. Bu duruma gelmiş, adaletsiz bir insanın zulümkâr olacağını, topluma zararlı bir birey olacağını farkında olan Namık Kemal, adaletle ilgili birçok makale kaleme almış, farklı konuları işlediği makalelerinde de bazen adaletle değinmiştir.

Namık Kemal, dünyada hükümetlerin var olma sebebi olarak

²¹ Namık Kemal, "Ahlak-ı İslamiye", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 316.

gördüğü adaleti, devletin bütün diğer vazifelerinin önünde görür.²² Her Cuma namazında hutbelerde işittiğimiz gibi Cenâb-ı Hakk'ın Kuran-ı Kerim'de adalet ve ihsanı emrettiğini de hatırlatarak adaletin dinimizde de önemsendiğini vurgular.²³

Birçok ahlak bahsinde örnek olaylar anlatan Namık Kemal adalet vasfını anlatırken de İslam tarihindeki önemli şahsiyetlerin hayatlarından kesitler sunmuştur. *Adalet* adlı makalesinde önce Nebiler Nebisi (s.a.v)'nin adalet konusundaki hassasiyetine değinmiş, ardından Hz. Ömer (r.a) döneminde yaşanan bir hadiseden bahsetmiştir: Ebu Ubeyde (r.a) Humus'u zapt ederek ahalinin haracını aldıktan sonra zaruret üzere oradan çekilmeye mecbur olunca Hıristiyanları başına toplayarak "Biz şimdi sizin muhafazanıza muktedir olamayacağız. Haracınızda hakkımız kalmadı"²⁴ diyerek mallarını geri vermiştir.

Ahlak-ı İslamiye makalesinde ise "Berberistan ahalisinin yarısı dinin şerefini onun adaletinden istidlal ile İslam oldular."²⁵ diyerek toplumlar nazarında adaletin ne derece önemli olduğuna değinen Kemal, son olarak *Adalet* makalesinde adalet vasfını olması gerektiği mümtaz yerine şu sözlerle koyar: Adaletin şerefine bundan büyük ne delil olabilir ki Cenabı Mu'tî-i hakiki bile bir kulunun hakkını diğerine bağışlamaktan tenzih-i kudret eylemiştir."²⁶

İlim

Abı-ı hayat olarak nitelendirdiği eğitimin, dünyadaki bütün dertlere deva olduğunu belirten Namık Kemal, üstün vasıflarla mümeyyiz olarak yetiştirilmek istenen bir çocuğun en bariz özelliklerinden birinin de ilim olduğu görüşündedir. Dolayısıyla aileden okula, camiden başka kurslara kadar umumi bir seferberlikle yapılabilecek olan terbiyenin en önemli amaçlarından birinin de çocuğa ilim aşkı kazandırmaktır.

²² Namık Kemal, "Adalet ve Mahkemeler Hakkında", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 261.

²³ Namık Kemal, "Adalet", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 319.

²⁴ Namık Kemal, "Adalet", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 320.

²⁵ Namık Kemal, "Ahlak-ı İslamiye", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 316.

²⁶ Namık Kemal, "Adalet", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 320.

Namık Kemal, yazılarının birçok yerinde İslam'ın eğitime verdiği önemden bahsederek, toplumu ilme ve eğitime teşvik eder. *Biz Hiç Mi Okumayacağız?* Adlı makalesinde toplumdaki ilimden ve irfandan mahrum yaşayan insanları itap ederken, şu ifadeleri kullanarak düşüncelerini dine dayandırmıştır:

Ayetle müsbet değil midir ki bilmeyenler bilenlerle müsavi olamaz? Muhbir-i Sadık beşikten mezara kadar ilmi -velev Çin'de olsun- te-harrî etmeye bizi memur etmemiş midir? Zamanlarında âlemin a'lemi bulunan eslâf-ı kiram bu icthad ve cehte hata mı etmişler.²⁷

Ernest Renan adlı Fransız yazarın "İslam ve İlim" konusunda verdiği, İslamdinini aşağılayan ve ilmin gelişmesine engel olduğunu iddia ettiği konferans Namık Kemal'i hiddetlendirmiş ve heyecanla reddiye yazmaya sevk etmiştir. Reddiyesinde İslam'ın ilme engel değil, aksine teşvik ettiğini belirterek ayet ve hadislerden deliller getirmiştir.²⁸

Kemal, çocukları ilme özendirme konusunda aileye çok vazifeler yükler. Yani çocuğun okumaya heves etmesinde en önemli etkenin ailesi olduğunu düşünür. Çocuk daha okula başlamadan ailesinden teşvik görmeli, iltifat almalı ve okula büyük bir istekle başlamalıdır. *Maarif* adlı makalesinde Avrupa ve Amerika'daki ailelerin eğitim konusundaki tutumlarından bahsederken bu hususa şu şekilde dikkat çekmiştir:

Öyle babaların, öyle anaların evladı ise mektebe, sinlerine nisbet o kadar gayretli, o kadar malumatlı giderler ki hallerine bakılsa heves-i tahsili pederlerinin hânde-i iltifatından öğrenmiş ve lezzet-i irfanı mâderlerinin pistân-ı şefkatinden almış zannolunur.²⁹

Kaynaklar

Göçgün, Önder, *Namık Kemal*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Kaplan, Mehmet, *Namık Kemal: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1948.

²⁷ Namık Kemal, "Biz Hiç Mi Okumayacağız", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 560.

²⁸ Küçük, *Renan Müdafanamesi*, s. 105.

²⁹ Namık Kemal, "Maarif", *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, s. 111.

- Küçük, Abdurrahman, *Renan Müdaffanamesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- Namık Kemal, “Adalet ve Mahkemeler Hakkında”, der. Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Namık Kemal, “Adalet”, der. Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Namık Kemal, “Ahlak-ı İslamiye”, der. Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Namık Kemal, “Biz Hiç Mi Okumayacağız”, der. Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Namık Kemal, “Bizde Ahlakın Hali”, der. Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Namık Kemal, “Maarif”, der. Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Namık Kemal, “Nüfus”, der. Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Namık Kemal, “Tebeddül-i Meşihat”, der. Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara, *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Namık Kemal’in Mektupları*, c. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1967.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Namık Kemal’in Mektupları*, c. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1969.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Namık Kemal’in Mektupları*, c. III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Namık Kemal’in Mektupları*, c. IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986.